

De kerkgenootschappen zijn landelijk de grootste opdrachtgevers in onderhoud, restauratie en exploitatie van kerkelijke monumenten. Zij doen het beheer van de gehele portefeuille van oudsher zeer effectief binnen de regie van eigen kenniscentra, lokale netwerken en door vrijwilligers uit de eigen kerkgemeenschap. De meest economische, duurzame en cultureel verantwoorde wijze van de exploitatie van monumentale kerken is derhalve door religieus gebruik.

In de Rooms-Katholieke Kerkprovincie is binnen kort tijdsbestek te verwachten dat ca 30% van de kerken gesloten zullen worden. Maar dat nog eens 30 % in een economische gevarezone komt te verkeren indien geen lastenverlichting wordt geboden. Grosso modo 60 % van de kerkgebouwen is reeds monument. Blijft financieel perspectief uit, dat kan worden verwacht dat ook de RK-kerk zich terugtrekt in de kleinere onderhouds- en energiearme gebouwen. Aan Protestantse zijde kon immers de afgelopen decennia de kerkelijke lasten worden gereduceerd door een terugtrekking in neutrale gebouwen en dubbelgebruik van de –daartoe geschikte- monumenten.

Bij de lange termijnkeuzes voor voortgezet gebruik kiezen de kerkbesturen, zolang zij dit zich kunnen veroorloven, bij voorkeur de historische kerken op centrumlocaties. Hoewel de kerkgenootschappen de godsdienstbeoefening en pastorale zorg centraal stellen, nemen zij door deze keuze van een ‘kerncollectie’ aan topmonumenten, hun maatschappelijke verantwoording in een poging tot instandhouding. De hoge kosten mogen echter niet ten nadele gaan van de pastorale missie.

Nevenactiviteiten onder één dak hoeven uit oogpunt van exploitatie niet te worden uitgesloten. De inspanningen om de kerken zo breed mogelijk te benutten mag echter niet op gespannen voet komen te staan met de kerkeigen opvattingen over de sacrale betekenis van een gebouw. Maar de ervaring leert, dat ook bij gedeeld religieus/profaan van monumenten, de kerkeigenaren sterk afhankelijk zijn van de mate waarin derden (Rijk, Provincie, Gemeenten, Stichtingen etc) financiële ondersteuning bieden bij de hoge onderhoud-, energie- en beheerlasten van deze gebouwen.

Momenteel gaat globaal 25% van de kerkelijke inkomsten naar de onderhoudskosten van in gebruik zijnde kerken. Soms kunnen de energiekosten dit aandeel per kerk nog verdubbelen. Maar in toenemende mate vormen ook de doorlopende kosten van, moeizaam te vervreemden, boventallige kerkgebouwen een extra last. Van de kerkgenootschappen kan geen rol als “monumentenverzorger” worden verwacht om een ex-kerkgebouw in stand te houden, uitsluitend omwille van de cultuurhistorische en/of stedelijke markering. Dit betekent een uitstroom van financiële middelen, die, wat de kerkelijk eigenaar betreft, verloren gaan voor de instandhouding van de eigen, in gebruik zijnde, monumentale ‘kerncollectie’. Het gevolg is dat er meer kerken moeten sluiten dan strikt noodzakelijk is.

Een monumentaanwijzing overstemt en belast het juridisch eigendom met een “visueel” eigendom. Indien de samenleving niet in staat is om in samenwerking met kerkelijke eigenaren, als monument aangewezen kerkgebouwen in stand te houden, zal zij de verantwoording moeten nemen en keuzes moeten maken in de door haarzelf geschapen beperkingen. Zijn wij, als maatschappij, niet allen de (probleem-) eigenaren van monumentale kerkgebouwen ?

De voorliggende uitdagingen zijn dan ook:

1. Er zullen keuzes gemaakt moeten worden welke kerkgebouwen een realistische toekomstwaarde hebben in voortgezet kerkelijk of maatschappelijk gebruik.
2. Er zal een embargo op de aanwijzing van nieuwe monumenten moeten komen, tot dat herijking heeft plaatsgevonden op specifieke kwaliteiten en (on)mogelijkheden tot duurzame exploitatie van de bestaande voorraad kerkelijke monumenten.
3. Hoe kan bundeling van private en publieke financiële stromen plaatsvinden naar die monumenten die, na zorgvuldige selectie, een duurzame toekomst hebben in (al dan niet voortgezet kerkelijk) gebruik.
4. Hoe kan een bundeling van de –versnipperde en afnemende- praktische en bestuurlijke kennis uit de werelden van kerkelijke eigenaren, aan cultureel erfgoed gerelateerde organisaties en verantwoordelijken uit het openbaar bestuur om bovenstaande uitdagingen aan te gaan. (kenniscentrum)

Indien bovenstaande uitdagingen met succes ter hand worden genomen zal het resultaat zijn dat er minder monumentale kerken hoeven te sluiten dan strikt noodzakelijk en duurzaam geïnvesteerd wordt in een kerncollectie op basis van monumentale, economische en gebruikswaarden.

Peer H.G. Houben, is architect,

Hoofd Bisschoppelijk Adviesbureau Bouwzaken (Bisdommen Haarlem-Amsterdam/Rotterdam)

en CIO-K lid namens de RK-Kerkprovincie.